

Nr 77

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående ersättning till vissa beställningshavare i reserven m. fl. för minskning i avlöningsförmåner till följd av beslut vid 1940 års lagtima riksdag; given Stockholms slott den 4 februari 1955.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över civilärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

Gunnar Lange

Propositionens huvudsakliga innehåll

I två den 23 november 1954 meddelade domar har högsta domstolen förklarat, att vissa vid 1940 års lagtima riksdag beslutade inskränkningar i löne- och semesterförmåner till bl. a. vissa ordinarie civila befattningshavare under tjänstledighet för fullgörande av militärtjänstgöring, som ålegat dem i egenskap av beställningshavare i reserven m. m. under förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering, icke låter sig förena med den rätt som genom civila avlöningsreglementet den 4 januari 1939 tillerkänts dem. Till följd härav har statsverket förpliktats att till kärandena i de två ifrågavarande målen utge ersättning för de minskade förmånerna jämte ränta och rättegångskostnadsersättning. I propositionen föreslås, att Kungl. Maj:t erhåller bemyndigande att — utan hinder av de ifrågavarande vid 1940 års lagtima riksdag fattade besluten — medge ersättning i sådana fall, där förhållandena är desamma som i nyss åsyftade båda mål och preskription icke inträtt.

*Utdrag av protokollet över civilärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 4 febru-
ari 1955.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM, LINDSTRÖM, LANGE.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för civildepartementet, statsrådet Lange, fråga om *ersättning till vissa beställningshavare i reserven m. fl. för minskning i avlöningsförmåner till följd av beslut vid 1940 års lagtima riksdag* samt anför därvid följande.

I civila avlöningsreglementet den 4 januari 1939, vilket trädde i kraft den 1 juli 1939, stadgades i 12 §, att för tid, under vilken ordinarie tjänsteman åtnjöt tjänstledighet från sin befattning, skulle med hans avlöning förhållas på sätt i 13—17 §§ reglementet stadgades, så framt icke Kungl. Maj:t fann skäl att för visst fall bestämma annorlunda. Enligt 13 § 2 mom. skulle ordinarie tjänsteman vidkännas B-avdrag för tid, under vilken han fullgjorde honom såsom beställningshavare i reserven, å reservstat eller å övergångsstat eller såsom officer i väg- och vattenbyggnadskåren åliggande tjänstgöring eller under vilken han genomgick utbildningskurs för äldre reservofficerare eller under vilken han var inkallad till värnpliktstjänstgöring. Vidare skulle tjänsteman likaledes vidkännas B-avdrag för tid, under vilken han genomgick för konstituerad landstormsofficer föreskriven befälskurs, landstormsbefälsövning eller kompletteringskurs eller med kompletteringskurs jämställd annan kurs eller övning, dock högst 14 dagar av ett och samma kalenderår.

Bestämmelser liknande dem, som sålunda meddelats för ordinarie tjänstemän vid den nyreglerade civila statsförvaltningen, fanns intagna i civila icke-ordinariereglementet den 15 juni 1939, såvitt angår extra ordinarie tjänstemän i allmänhet. Vid tjänstledighet för vanlig värnpliktstjänstgöring fick dock sådan tjänsteman vidkännas C-avdrag men erhöi i stället viss särskild ersättning.

Enligt 11 § 1 mom. civila avlöningsreglementet ägde ordinarie tjänsteman årligen å tid, som prövades lämplig med hänsyn till göromålens behöriga gång, åtnjuta semester under visst antal dagar. Motsvarande bestämmelser fanns meddelade i civila icke-ordinariereglementet. Lärare vid de allmänna

läroverken, folk- och småskoleseminarierna m. fl. statliga läroanstalter ägde enligt de i reglementena meddelade föreskrifterna i stället för semester åtnjuta ferier å tider, som i vederbörande stadgar föreskrevs. Några bestämmelser om utbyte av semester eller ferier mot kontant gottgörelse fanns ej meddelade.

De här anförda bestämmelserna i civila avlöningsreglementet om lön under tjänstledighet för militärtjänstgöring samt om semester och ferier var icke medtagna bland de bestämmelser, i vilka ordinarie tjänsteman uttryckligen var skyldig att underkasta sig ändring.

I *prop. 1939 U: 72* anförde dåvarande chefen för finansdepartementet, att de i civila avlöningsreglementet meddelade bestämmelserna om avlöning till civil tjänsteman, som i egenskap av beställningshavare i reserven m. m. inkallades till militärtjänstgöring, föranledde, att den sammanlagda löneinkomsten från försvarsväsendet och å den civila tjänsten blev högre än den löneinkomst tjänstemannen under tiden skulle ha uppburit vid tjänstgöring i den civila tjänsten. Åtminstone i vissa fall uppgick härvid den sammanlagda löneinkomsten till ett belopp, som icke kunde anses sakligt motiverat. Emellertid framhöll departementschefen samtidigt, att en reservofficer redan enligt gällande förordningar rörande arméns och marinens reserver var under tjänstgöring i fredstid tillförsäkrad lön enligt löneklass motsvarande den, som stadgades i krigsavlöningsreglementet. En ändring av bestämmelserna om reservofficerarnas löneförmåner syntes därför knappast kunna göras tillämplig på de civila tjänstemän, som då innehade fullmakt å beställning såsom reservofficer. Liknande var förhållandet i fråga om beställningshavare å reservstat och å övergångsstat samt beträffande officer i väg- och vattenbyggnadskåren. Ej heller var det enligt departementschefens uppfattning med då gällande civila avlöningsbestämmelser möjligt att från tillämpningen av stadgandena om rätt till lön med B-avdrag å den civila tjänsten undantaga dåvarande ordinarie befattningshavare som inkallades till tjänstgöring under den anbefallda förstärkta försvarsberedskapen. För befattningshavare åter, som framdeles vann ordinarie anställning, syntes ändrade bestämmelser i förevarande hänseende böra genomföras.

Departementschefen framhöll vidare, att i motsats till vad som gällde för ordinarie befattningshavare något hinder icke förelåg att häva den rätt till lön med B-avdrag, som extra ordinarie tjänsteman enligt civila icke-ordinariereglementet ägde vid tjänstgöring under den förstärkta försvarsberedskapen såsom beställningshavare i reserven m. m.

I överensstämmelse med ett i nämnda proposition framlagt förslag, vilket riksdagen lämnat utan erinran, utfärdade Kungl. Maj:t den 22 december 1939 kungörelse (nr 967), innefattande bl. a. bestämmelser om avlöning till i civila icke-ordinariereglementet avsedda extra ordinarie och extra tjänstemän samt aspiranter under tjänstledighet för fullgörande i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering av dem åliggande militär tjänstgöring i egenskap av beställningshavare i reserven, å re-

servstat eller å övergångsstat eller såsom officerare i väg- och vattenbyggnadskåren. Kungörelser med bestämmelser av motsvarande innehåll utfärdades samtidigt beträffande extra ordinarie och vikarierande lärare vid högre kommunala skolor samt vid folkskoleväsendet (nr 968 och 969). Ifrågasvarande bestämmelser innebar i huvudsak, att vederbörande skulle, utan hinder av vad som fanns stadgat däremot stridande, på den civila befattningen avstå samtliga på tjänstledighetstiden belöpande avlöningsförmåner; dock skulle han, om den honom enligt de för försvarsväsendet gällande bestämmelserna tillkommande månadslönen understeg den avlöning för månad, som han vid tjänstgöring i den civila befattningen skulle ha ägt åtnjuta, på denna befattning uppbära skillnaden (den s. k. minimiregeln).

Frågan om avlöning till ordinarie befattningshavare, som av nyssnämnd anledning inkallats till militärtjänstgöring såsom beställningshavare i reserven m. m. upptogs sedermera till behandling i en inom finansdepartementet utarbetad promemoria. Efter erinran om vad i ärendet förekommit vid 1939 års urtima riksdag uttalades i promemorian, att den för icke-ordinarie tjänstemän beslutade minimiregeln, i den mån så lät sig göra, borde gälla också de ordinarie tjänstemännen. Enligt den uppfattning, som kom till uttryck i promemorian, skulle en dylik bestämmelse icke kunna göras tillämplig på de tjänstemän, som redan då innehade ordinarie befattning, utan endast på de befattningshavare, som därefter vann ordinarie anställning. Det syntes angeläget, att denna sistnämnda kategori av ordinarie tjänstemän genom en uttrycklig föreskrift i reglementet förpliktades att underkasta sig ändring i reglementets bestämmelser på förevarande punkt. I sådant syfte borde bland de bestämmelser, beträffande vilka tjänsteman uttryckligen var skyldig att underkasta sig ändringar, jämväl böra upptagas 13 § 2 mom.

I utlåtande över promemorian tillstyrkte allmänna lönenämnden, att minimiregeln utsträcktes att gälla jämväl beträffande ordinarie befattningshavare. Emellertid ville lönenämnden erinra, att i 12 § civila avlöningsreglementet stadgades, att för tid, under vilken tjänsteman åtnjöt tjänstledighet från sin befattning, skulle med hans avlöning förhållas på sätt i 13—17 §§ stadgades, så framt icke Kungl. Maj:t fann skäl att för visst fall annorlunda bestämma. Lönenämnden ville för sin del ifrågasätta, huruvida icke Kungl. Maj:t ägde möjlighet att med stöd av denna bestämmelse föreskriva större avdrag å lönen än B-avdrag i särskilda fall, där redan utnämnda ordinarie tjänstemän under sin militära tjänstgöring åtnjöt en sammanlagd avlöning av statsmedel, som framstod såsom onormalt hög.

Promemoriaförslaget framlades i mars 1940 för riksdagen i *prop. 1940 L: 144*. Dåvarande chefen för finansdepartementet tillstyrkte därvid, att civila avlöningsreglementet så ändrades, att blivande innehavare av ordinarie tjänster generellt förpliktades att underkasta sig jämkningar i de i 13 § 2 mom. meddelade föreskrifterna om lön under ledighet för militärtjänstgöring och att minimiregeln gjordes tillämplig på dem. Enligt departementschefens uppfattning kunde det av allmänna lönenämnden åberopade stadgandet icke

anses ge Kungl. Maj:t befogenhet att jämväl beträffande dem, som redan innehade ordinarie anställning, vidtaga begränsning i de i 13 § 2 mom. reglementet stadgade avlöningsförmånerna. Däremot mötte icke hinder att tillämpa minimiregeln jämväl på dåvarande ordinarie lärare, vilkas avlöningsförhållanden reglerades genom avlöningsreglementena för de högre kommunala skolorna samt för lärare vid folkskole- och nomadskoleväsendet. Löneregleringen för dem hade nämligen endast provisoriskt genomförts.

I utlåtande den 23 april 1940 nr 113 tillstyrkte statsutskottet förslaget om utfärdande av bestämmelser i syfte att göra minimiregeln tillämplig på blivande innehavare av ordinarie befattningar under civila avlöningsreglementet för tid, varunder dessa tjänstemän i egenskap av beställningshavare i reserven m. m. fullgjorde militärtjänst i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering. Utskottet ansåg emellertid, att ur såväl rättvise- som statsfinansiella synpunkter starka skäl talade för att jämväl dåvarande ordinarie tjänstemän underkastades minimiregelns tillämpning. Förarbetena till civila avlöningsreglementet syntes utskottet också ge vid handen, att bestämmelserna i 13 § 2 mom. om B-avdrag för tid, varunder befattningshavare fullgjorde honom såsom beställningshavare i reserven m. m. åliggande tjänstgöring, närmast utformats med tanke på sådan tjänstgöring, som vederbörande under normala förhållanden hade att författningsenligt fullgöra för att kunna bibehålla sin anställning vid försvaret, men däremot icke varit avsedda att reglera avlöningsförmånerna under en försvarsberedskap av den omfattning, som dåmera genomförts. Under sådana omständigheter syntes utskottet hinder icke föreligga att utsträcka minimiregelns tillämpning till ordinarie befattningshavare, som redan innehade ordinarie tjänst. Vad departementschefen anfört rörande minimiregelns tillämpning på ordinarie lärare vid de högre kommunala skolorna samt folk- och nomadskolorna gav icke utskottet anledning till erinran.

Riksdagen anslöt sig enhälligt till utskottets utlåtande.

Genom kungörelse den 24 maj 1940 (nr 470) förordnade Kungl. Maj:t, att minimiregeln skulle tillämpas på ordinarie tjänsteman, som avsågs i civila avlöningsreglementet. I enlighet med riksdagens beslut omfattade kungörelsen även tjänstemän, som redan tidigare blivit innehavare av ordinarie tjänst. Kungörelsen trädde i kraft den 1 juni 1940. Genom kungörelse den 21 juni 1940 (nr 607) ändrades civila avlöningsreglementet så att ordinarie befattningshavare uttryckligen förklarades skyldiga att underkasta sig ändringar i reglementets bestämmelser om lön under tjänstledighet för militärtjänstgöring.

Samma dag, som förstnämnda kungörelse utfärdades, avlät Kungl. Maj:t en proposition till riksdagen angående vissa av krisläget föranledda lönespörsmål (*prop. 1940 L: 294*). I propositionen, som grundade sig på en inom finansdepartementet upprättad promemoria rörande vissa lönespörsmål, som sammanhängande med krisläget, behandlades en fråga om semester eller ferier under militärtjänstgöring.

I skrivelse den 15 maj 1940 hade statens krisrevision hemställt, att be-

stämmelser skulle utfärdas av innebörd, att semester icke skulle få beviljas tjänsteman under tid, då han var inkallad till militärtjänstgöring, och att av ferietid skulle såsom tjänstledighet betraktas tid, under vilken tjänsteman fullgjorde militärtjänstgöring. Enligt vad krisrevisionen erfarit hade vissa myndigheter dithills ansett sig oförhindrade att på ansökan medge, att inkallad tjänsteman fick utbyta tjänstledighet mot semester. Likaså hade det förekommit, att lärare eller annan tjänsteman, som i stället för semester åtnjöt ferier, beviljats tjänstledighet till ferietidens början och därefter ansetts i vanlig ordning åtnjuta ferier, oaktat den militära tjänstgöringen alljämt pågått. Detta innebar, att vederbörande under den fingerade semester- och ferietiden erhållit oavkortad lön från sin civila befattning eller med andra ord att förmånen av semester eller ferier i strid mot sitt egentliga syfte och — såvitt krisrevisionen kunde finna — även i strid mot grunderna för avlöningsreglementet evalverats i kontanter. Särskilt anmärkningsvärd skulle en dylik ordning te sig, om den kom att tillämpas på reserv- och landstormsofficerare under sommarferierna. En lärare, som tillika var reservofficer, skulle exempelvis under omkring 2 1/2 månader få uppbära såväl oavkortad lön från sin civila befattning som krigslön i officersbeställningen. Därigenom skulle han uppnå en sammanlagd inkomst, som icke blott väsentligt översteg hans vanliga avlöning utan även var långt större än den aktive officerens avlöning.

I promemorian anfördes, sedan det konstaterats att minimiregeln enligt riksdagens beslut skulle äga tillämpning på alla ordinarie tjänstemän, att den av krisrevisionen berörda frågan syntes böra beaktas. De olägenheter, som krisrevisionen påpekat, gällde visserligen främst sådana tjänstemän, som vid militärtjänstgöring uppbar högre avlöning än den, som tillkom värnpliktig. Det mötte dock svårighet att göra åtskillnad i förevarande avseende mellan värnpliktiga och andra inkallade tjänstemän. I anslutning till krisrevisionens förslag borde därför riksdagens medgivande inhämtas till att bestämmelser meddelades av innebörd, att semester icke fick beviljas tjänsteman för tid, varunder han var inkallad till militärtjänstgöring, samt att tid, varunder ferieberättigad tjänsteman under ferier var inkallad till militärtjänstgöring, icke skulle betraktas såsom ferietid utan såsom tid, varunder tjänstledighet för den militära tjänstgöringen åtnjöts. Därav följde, att tjänstemannen blev skyldig att vidkännas mot tjänstledigheten svarande avdrag å lön. Vad sålunda sagts borde äga tillämpning på såväl stats-tjänstemän som övriga befattningshavare, om vilka här var fråga.

Dåvarande chefen för finansdepartementet anslöt sig till de i promemorian framförda synpunkterna.

Statsutskottet anförde i utlåtande den 13 juni 1940 nr 250, att utskottet ställt sig tveksamt till det föreslagna förbudet att låta tid, varunder tjänsteman var inkallad till militärtjänstgöring, räknas såsom semester- eller ferietid. Ett dylikt förbud kunde åtminstone beträffande värnpliktiga tjänstemän, som var berättigade till ferier, leda till obilliga konsekvenser av sådan art, att de om möjligt borde undvikas. Å andra sidan hade utskottet icke kunnat bortse från den gynnsamma ställning, som statstjänstemännen och

med dem likställda under rådande förhållanden intog gentemot stora grupper av övriga medborgare. Utskottet hade därför sökt finna en lösning på ifrågavarande spörsmål, som skulle kunna i någon mån tillgodose tjänstemännens intressen utan att sistnämnda synpunkt lämnades obeaktad. Vid dessa överväganden hade utskottet funnit rimligt, att semesterberättigade tjänstemän, som så önskade, medgavs rätt att under högst 30 dagar av den tid, som motsvarade dem tillkommande semester, uppbära så stor del av sin civila lön, att densamma jämte den militära lönen uppgick till den civila lönen oavkortad, detta givetvis under förutsättning att de avstod från att senare uttaga semester under motsvarande tid. Ett medgivande av samma innebörd borde lämnas beträffande de ferieberättigade tjänstemännen under beaktande av att någon möjlighet att senare uttaga ferier som regel icke förelåg. I sak innebar vad utskottet sålunda förordat en komplettering av Kungl. Maj:ts förslag i så måtto, att den s. k. minimiregeln utsträcktes att gälla även för värnpliktiga under en tid av högst 30 dagar av dem eljest tillkommande semester eller ferier.

Två av utskottets ledamöter fann tillräcklig anledning icke föreligga att till någon del frångå Kungl. Maj:ts förslag. Enligt deras mening intog de ferieberättigade befattningshavarna, liksom statstjänstemännen i allmänhet, under militärtjänstgöring en i förhållande till stora grupper av övriga medborgare gynnsam ställning genom att få behålla större delen av sin lön.

Riksdagen godkände utskottsmajoritetens förslag.

Genom kungörelse den 21 juni 1940 (nr 611) förordnade Kungl. Maj:t därefter, att befattningshavare i statens tjänst icke fick beviljas semester för tid, varunder han var inkallad till militärtjänstgöring i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering. Ej heller fick sådan tid betraktas såsom ferietid. I särskild kungörelse samma dag (nr 704) meddelades bestämmelser om tillämpning av minimiregeln för statsanställda under värnpliktstjänstgöring på sätt avsetts i statsutskottets utlåtande 1940 L: 250.

En ordinarie gymnastiklärare vid ett högre allmänt läroverk, som i egenkap av kapten i luftvärnets reserv varit inkallad till beredskapstjänstgöring under tiden den 1 juni—den 31 juli 1940, instämde i juni 1947 statsverket till Stockholms rådhusrätt och gjorde därvid gällande, att utfärdandet av kungörelserna 1940: 470 och 611 icke kunnat rubba hans rätt till någon av de förmåner eller ersättningar, som tillkommit honom enligt civila avlöningsreglementet. På grund härav yrkades, att statsverket skulle förpliktas utge skillnaden mellan vad under ifrågavarande beredskapstjänstgöring skulle ha utgått av den civila lönen enligt civila avlöningsreglementet och vad han faktiskt uppburit.

Rådhusrätten förklarade i sin dom, att bestämmelserna i 12 § civila avlöningsreglementet icke kunde ges sådan innebörd, att ifrågavarande tjänsteman såsom innehavare före den 1 juni 1940 av ordinarie befattning blivit skyldig att underkasta sig bestämmelserna i kungörelsen 1940: 470 rörande honom i den civila befattningen tillkommande löneförmåner under tjänst-

ledighet för militärtjänstgöring eller att han blivit pliktig att enligt föreskrifterna i kungörelsen 1940:611 vidkännas inskränkning i rätten till ferier. I målet hade icke förebragts omständigheter av beskaffenhet att föranleda att bestämmelserna i 13 § 2 mom. reglementet eller reglementets bestämmelser om ferier icke varit avsedda att tillämpas under sådana förhållanden, som inträtt i följd av det under år 1939 utbrutna världskriget. På grund härav ansåg rådhusrätten tjänstemannen ha varit berättigad att under tjänstledighet i sin civila befattning för militärtjänstgöring åtnjuta civil lön med B-avdrag och vid ferier, varunder han fullgjort militärtjänstgöring, oavkortad lön. I enlighet härmed förpliktades statsverket att utge visst belopp jämte ränta.

Svea hovrätt fann ej skäl att göra ändring i rådhusrättens dom.

I dom den 3 augusti 1949 förklarade högsta domstolen, att av grunderna för civila avlöningsreglementet fick anses följa, att bestämmelserna om avlöning åt befattningshavarna vid deras tjänstgöring som reservofficerare och om rätt till ferier under tiden för dylik tjänstgöring icke var avsedda att tillämpas, om riket kom i krig, utan att särskilda föreskrifter då skulle utfärdas. Den situation, som uppkom för vårt land i och med ockupationen av Danmark och Norge i april 1940, var vad beträffar omfattningen av inkallelserna till militärtjänstgöring och dessas långvarighet enligt högsta domstolens mening att jämföras med ett krigsläge. Vid angivna förhållanden förelåg ej anledning att ifrågasätta tillämpligheten på ifrågavarande tjänsteman av kungörelserna 1940: 470 och 611. På grund härav ändrade högsta domstolen hovrättens dom på det sättet, att statsverket förpliktades utge endast visst belopp, avseende tiden före ikraftträdandet av kungörelsen 1940: 611.

I ett annat samtidigt avgjort mål ogillade högsta domstolen av samma skäl yrkande om oavkortad lön under semester, varunder ordinarie tjänsteman i egenskap av kapten i reserven varit inkallad till beredskapstjänstgöring.

I två senare anhängiggjorda mål, i vilka förhållandena varit i sak identiskt lika med de nyss angivna, har emellertid utgången blivit en annan. En tjänsteman, som sedan år 1921 innehaft anställning som kamrerare vid ett centralt ämbetsverk och som den 1 juli 1939 blivit underkastad civila avlöningsreglementet, hade fullgjort militärtjänstgöring under åren 1939—1942 i egenskap av kapten i intendenturkårens reserv. Vid utbetalning av lön i hans civila anställning hade för tiden för militärtjänstgöringen på honom tillämpats förenämnda kungörelser 1940: 470 och 611. Detta hade inneburit, att han för tiden för militärtjänstgöringen av den civila lönen fått uppbära endast så stor del, att den tillsammans med honom enligt de för försvarsväsendet gällande bestämmelserna tillkommande månadslön uppgått till den civila lönen. Under förmenande att Kungl. Maj:t icke varit behörig att genom kungörelserna inskränka hans avlöningsförmåner och rätt till semester yrkade ifrågavarande tjänsteman vid Stockholms rådhusrätt förpliktande för statsverket att utge visst belopp jämte ränta.

I dom den 23 april 1952 yttrade rådhusrätten bl. a., att rådhusrätten icke funnit grund för annat antagande än att stadgandet i 13 § 2 mom. civila avlöningsreglementet, i vad detsamma angått befattningshavare i reserven, varit avsett att tillämpas på sådan tjänstgöring, som tjänstemannen under ifrågavarande tider fullgjort. Tjänsteman, som före den 30 juni 1940 vunnit ordinarie anställning, kunde icke antagas vara på grund av stadgandet i 12 § reglementet skyldig att underkasta sig ändrade bestämmelser i hänseenden, som ej särskilt angivits i reglementet, med mindre särskilda och starka skäl talade därför. Några sådana skäl fann rådhusrätten icke ha förebetrags. Stadgandet gav alltså icke Kungl. Maj:t befogenhet att utfärda föreskrifter, som hade karaktären av generella normer, innefattande ändring av avdragsreglerna. Med stöd av det anförda fann rådhusrätten, att kungörelserna 1940: 470 och 611, såsom innefattande obehöriga inskränkningar av de förmåner och rättigheter som tillförsäkrats tjänstemannen enligt civila avlöningsreglementet, icke var för tjänstemannen bindande. Statsverket förklarades på grund härav skyldigt att till tjänstemannen utbetala ifrågavarande lönebelopp jämte ränta och ersättning för rättegångskostnader.

Svea hovrätt fann i dom den 16 december 1952 ej skäl göra ändring i rådhusrättens dom beträffande huvudsaken.

Vid målets handläggning i högsta domstolen förordnade dess tredje afdelning, att målet skulle avgöras av högsta domstolen i dess helhet. I dom den 23 november 1954 fastställde högsta domstolen hovrättens domslut. Domstolens flesta ledamöter¹ förklarade därvid, att frågan om skyldighet för ifrågavarande tjänsteman att enligt kungörelserna, vilka ej ägde verkan såsom allmän civillag, vidkännas minskning i honom eljest tillkommande avlöning och semester skulle bedömas ur synpunkten huruvida den genom kungörelserna vidtagna regleringen var förenlig med civila avlöningsreglementet. Även med beaktande av de onormala förhållanden, som rådde vid ifrågavarande tid, fann högsta domstolen, på de grunder rådhusrätten åberopat, att regleringen icke lät sig förena med den rätt som genom avlöningsreglementet tillförsäkrats tjänstemannen.

Skiljaktiga meningar uttalades av nio av högsta domstolens ledamöter.

Sex ledamöter² anförde sålunda, att av grunderna för civila avlöningsreglementet fick anses följa att, om riket kom i krig eller därmed jämförligt läge, de jämkningar som fanns påkallade av sålunda inträdda särskilda förhållanden skulle kunna vidtagas i reglementets bestämmelser om befattningshavares avlöning samt semester och ferier efter inkallelse till tjänstgöring såsom reservofficer. Ett sådant läge måste anses ha inträtt vid tiden för ifrågavarande militärtjänstgöring. Med hänsyn härtill och då tillämpning av kungörelserna ej medförde minskning av vad som motsvarade avlöning vid tjänstgöring i den civila befattningen, var kungörelserna icke att anse såsom oförenliga med civila avlöningsreglementet.

En ledamot³ yttrade, att anledning fanns att antaga att reglementet vä-

¹ Justitieråden Alsén, Erik Lind, Sterzel, Ericsson, Nissen, Strandberg, Lech, Karlgren, Beckman, Gösta Lind, Romanus, Hagbergh, af Trolle, Tammelin och Edling.

² Justitieråden Gyllensvärd, Santesson, Hellquist, Sjöwall, Regner och Digman.

³ Justitierådet Söderlund.

sentligen avpassats för fredsförhållanden och att fråga om vad som borde åtgöras i händelse av krig tills vidare undanskjutits. Vissa uttalanden under förarbetena gav stöd för ett sådant antagande. Ifrågavarande kungörelser tillkom vid en tid, då läget för vårt land av statsmakterna bedömdes så, att utomordentliga åtgärder erfordrades för att avvärja ett måhända omedelbart förestående fientligt angrepp. Att under den stridsberedskap, som med hänsyn härtill erfordrades, civila statstjänstemän vid tjänstgöring som reservofficerare skulle alltjämt äga — utöver den ledighet om högst 36 dagar årligen som, i den mån förhållandena det medgav, kunde beredas dem i den militära tjänsten — tillgodoräkna sig semester eller ferier med full civil lön i den civila tjänsten, syntes ha innefattat ett sådant missförhållande, att ett inskridande däremot måste anses befogat. Såsom något otillbörligt avsteg från den rätt som tillförsäkrats dessa tjänstemän framstod icke heller den avlöningsbegränsning som i övrigt för beredskapstiden genomfördes, i det att inkallade reservofficerare — vilka till en början fick uppbära dels såsom officerare månadslön och terminslön enligt krigsavlöningsreglementet dels ock såsom tjänstlediga från sin civila befattning civil lön med B-avdrag enligt civila avlöningsreglementet — skulle erhålla, utom terminslön, allenast månadslön med sådan utfyllnad att den månatliga lönen ej kom att underskrida vad som skolat utgå vid tjänstgöring i den civila befattningen.

Två ledamöter¹ slutligen ansåg, att reservofficerare genom kungörelsen 1940:470 icke behandlats otillbörligt ur rättvisesynpunkt, men ville bifalla tjänstemannens talan i vad den avsåg lön under semester.

I det andra samtidigt avgjorda målet blev utgången densamma som i det nu refererade.

Departementschefen. De utomordentliga förhållanden, som inträdde även i vårt land under det andra världskriget, föranledde statsmakterna att vidtaga åtskilliga åtgärder, som innefattade ingrepp i vad som eljest gällde. I den då rådande situationen var det en ofrånkomlig nödvändighet att vi fick underkasta oss långt gående regleringar och inskränkningar. Verkningarna av flertalet av dessa åtgärder sträckte sig till hela vårt folk. Men även mot speciella grupper riktade åtgärder ansågs nödvändiga i det dåvarande läget. Såsom av den föregående redogörelsen framgår gällde detta bl. a. vissa statstjänstemännen tillkommande förmåner.

Enligt civila avlöningsreglementet, vilket trätt i kraft kort tid före krigsutbrottet, ägde ordinarie tjänsteman behålla mer än hälften av lönen i den civila befattningen, icke blott under värnplikstjänstgöring, då han därjämte erhöll till värnpliktiga i allmänhet utgående förmåner, utan också då han fullgjorde sådan tjänstgöring som ålåg honom såsom beställningshavare i reserven, å reservstat eller å övergångsstat eller såsom officer i väg- och vattenbyggnadskåren. Under sistnämnda slag av tjänstgöring erhöll ordinarie tjänsteman på grund härav icke blott samtliga de förmåner, som tillkom alla dylika beställningshavare, utan också större delen av sin civila lön.

¹ Justitieråden Ljunggren och Wallin.

Även extra ordinarie befattningshavare åtnjöt denna förmån. Under normala förhållanden synes några större invändningar icke kunna riktas mot en sådan anordning, vilken för övrigt bibehållits även i nu gällande avlöningssystem. Annorlunda blir emellertid bedömandet då fråga är om krig eller längre tids försvarsberedskap, dvs. då inkallelser till militärtjänstgöring måste ske i stor omfattning och för avsevärd tid.

Stora delar av vårt folk fick under andra världskriget underkasta sig en betungande militärtjänstgöring, som för det stora flertalet innebar betydande uppoffringar, icke minst i ekonomiskt hänseende. Att de beställningshavare i reserven och med dem likställda, som innehade statstjänst, under sådana förhållanden skulle åtnjuta löneförmåner, som väsentligt översteg deras inkomster i den civila befattningen och även vida översteg vad motsvarande aktiva beställningshavare erhöll, kunde icke vara rimligt, utan åtgärder ansågs böra vidtagas för att anpassa löneförmånerna under militärtjänstgöringen till vad som med beaktande av andras villkor var mera skäligt.

Mot bakgrunden härav beslöts vid 1939 års urtima riksdag på förslag av Kungl. Maj:ts vissa inskränkningar i bestämmelserna om löneförmåner till icke-ordinarie tjänstemän under tjänstledighet för fullgörande i anledning av anbefalld förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering av militärtjänstgöring, som ålåg dem i egenskap av beställningshavare i reserven, å reservstat eller å övergångsstat eller såsom officerare i väg- och vattenbyggnadskåren. Dessa inskränkningar innebar, att officerare i reserven och med dem likställda fick uppbara, förutom månadslön och terminslön enligt krigsavlöningsreglementet, sådan utfyllnad att den månatliga lönen icke kom att understiga vad som skulle ha utgått vid tjänstgöring i den civila befattningen. Var den militära lönen högre än den civila, uppbars den militära lönen oakortad men ingen del av den civila.

För 1940 års lagtima riksdag framlades därefter under mars månad förslag om att denna s. k. minimiregel skulle göras tillämplig även på dem som därefter vann ordinarie anställning. Av formella skäl ansåg sig dåvarande chefen för finansdepartementet icke böra föreslå, att regeln gjordes gällande också på dem, som redan erhållit ordinarie tjänster. Statsutskottet uttalade emellertid i ett den 23 april 1940 dagtecknat utlåtande, att regeln borde tillämpas också på de dåvarande innehavarna av ordinarie tjänster. Enligt utskottets mening hade de ifrågavarande bestämmelserna i civila avlöningsreglementet om lön med B-avdrag under tjänstledighet för fullgörande av militärtjänstgöring i egenskap av beställningshavare i reserven m. m. närmast utformats med tanke på tjänstgöring under normala förhållanden. Bestämmelserna hade däremot icke varit avsedda att reglera avlöningsförmånerna under en försvarsberedskap av den omfattning, som då mera genomförts. Under sådana omständigheter syntes utskottet hinder icke föreligga att utsträcka minimiregelns tillämpning till sådana befattningshavare, som redan innehade ordinarie tjänst. På hemställan av utskottet be-

slöt en enhällig riksdag i enlighet härmed. Kungl. Maj:t utfärdade i kungörelse den 24 maj 1940 (nr 470) bestämmelser i ämnet i överensstämmelse med riksdagens beslut.

Även i ett annat hänseende fann statsmakterna inskränkande bestämmelser erforderliga. Det hade nämligen förekommit, att vissa myndigheter ansett sig oförhindrade att på ansökan medge inkallad tjänsteman att utbyta tjänstledighet mot semester och att inkallad lärare beviljats tjänstledighet till ferietidens början och därefter ansetts i vanlig ordning åtnjuta ferier, oaktat militärtjänstgöringen alltjämt pågått. Detta innebar, att vederbörande under den fingerade semester- eller ferietiden erhållit oakortad lön från sin civila befattning och att förmånen av semester eller ferier i strid mot grunderna för avlöningsreglementet evalverats i kontanter. Särskilt anmärkningsvärd tedde sig en dylik ordning i fråga om befattningshavare, som var reservofficerare och som uppbar lön jämväl såsom beställningshavare. På grund av anförda skäl framlades förslag för 1940 års lagtima riksdag av innebörd, att semester icke fick beviljas tjänsteman för tid, varunder han var inkallad till militärtjänstgöring, och att sådan tid icke fick betraktas såsom ferietid.

Statsutskottets majoritet fann ej anledning till erinran mot förslaget utom såvitt angick värnpliktiga, för vilka utskottsmajoriteten förordade tillämpning av minimiregeln under en tid av högst 30 dagar av den tid som motsvarade dem tillkommande semester eller ferier. I fråga om dem, för vilka minimiregeln redan gällde, dvs. beställningshavare i reserven och med dem jämställda, förordade utskottsmajoriteten alltså icke någon ändring i Kungl. Maj:ts förslag. Två av utskottets ledamöter fann tillräcklig anledning icke föreligga att till någon del frångå Kungl. Maj:ts förslag. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottsmajoritetens förslag, varefter bestämmelser i ämnet meddelades i kungörelser den 21 juni 1940 (nr 611 och 704).

De här angivna inskränkande bestämmelserna ägde därefter tillämpning under hela den tid förstärkt försvarsberedskap eller partiell mobilisering var anbefalld.

Efter det andra världskrigets slut riktades från vissa reservofficerare krav mot staten på de avlöningsförmåner, som skulle ha utgått till dem i egenkap av innehavare av ordinarie civila befattningar, om icke förenämnda kungörelser varit tillämpliga på dem. Därvid gjordes gällande, att utfärdandet av kungörelserna icke kunnat rubba deras rätt till någon av de förmåner eller ersättningar, som enligt civila avlöningsreglementet tillkommit dem såsom innehavare av ordinarie tjänster före kungörelsernas ikraftträdande. Såsom av den föregående redogörelsen framgår ogillade högsta domstolen i domar den 3 augusti 1949 dessa krav. Domstolens motivering innebar ett godkännande av den uppfattning, som statsutskottet vid 1940 års lagtima riksdag givit uttryck åt.

I två senare anhängiggjorda mål med i sak identiskt lika förhållanden har emellertid utgången blivit en annan. Vid handläggningen av dessa mål

förordnade högsta domstolens tredje avdelning, att målen skulle enligt 3 kap. 4 § rättegångsbalken avgöras av högsta domstolen i dess helhet. I domar den 23 november 1954 fastställde högsta domstolen därefter Svea hovrätts och Stockholms rådhusrätts i målen meddelade domar, varigenom de framställda kraven bifallits. Högsta domstolens flesta ledamöter förklarade därvid, att frågan om skyldighet att enligt kungörelserna, vilka ej ägt verkan såsom allmän civillag, vidkännas minskning i eljest utgående avlöning och semester resp. ferier skulle bedömas ur synpunkten huruvida den genom kungörelserna vidtagna regleringen var förenlig med civila avlöningsreglementet. Även med beaktande av de onormala förhållanden, som rådde vid ifrågavarande tid, fann majoriteten, på de grunder Stockholms rådhusrätt åberopat, att regleringen icke lät sig förena med den rätt, som genom avlöningsreglementet tillförsäkrats vederbörande.

Såsom av den tidigare lämnade redogörelsen framgår uttalades skiljaktiga meningar av nio av högsta domstolens ledamöter.

Av motiveringen till högsta domstolens båda sistnämnda domar synes framgå, att domstolen även med beaktande av de utomordentliga förhållanden, vari vårt land befann sig vid ifrågavarande tid, icke ansett sig kunna godtaga den av statsmakterna valda formen för de beslutade inskränkningarna i avlöningsförmånerna. Utgången torde sålunda ha blivit en annan, om de beslut, som fattades vid 1940 års lagtima riksdag, iklätts formen av allmän civillag.

I förevarande båda domar har statsverket förpliktats utge, i det ena fallet ersättning för minskad lön med 8 035 kronor 28 öre jämte ränta uppgående till i runt tal 6 500 kronor samt ersättning för rättegångskostnader med 10 700 kronor och i det andra fallet ersättning för minskad lön med 7 329 kronor 65 öre jämte ränta uppgående till omkring 5 500 kronor samt ersättning för rättegångskostnader med 9 500 kronor eller således sammanlagt över 25 000 kronor i det ena fallet och 22 000 kronor i det andra fallet.

Genom beslut den 21 januari 1955 har Kungl. Maj:t anbefallt överståthållarämbetet att med anlitande av det under andra huvudtiteln uppförda förslagsanslaget till Ersättning åt domare, vittnen och parter utbetala de utdömda rättegångskostnaderna samt kommerskollegium resp. skolöverstyrelsen att erlægga de utdömda lönebeloppen jämte ränta med anlitande av de för budgetåret 1954/55 uppförda anslagen till Kommerskollegium: Avlöningar resp. Allmänna läroverken: Avlöningar.

Till civildepartementet har inkommit ett flertal framställningar, vari under åberopande av högsta domstolens förevarande båda domar hemställts, att ersättning måtte utgå för de löneavdrag, som under militärtjänstgöring under andra världskriget verkställdes med stöd av kungörelserna 1940: 470 och 611. I åtskilliga av dessa fall torde förhållandena vara desamma som i nyssnämnda båda mål. Kungl. Maj:t synes emellertid icke äga befogenhet att mot riksdagens uttryckliga beslut förordna om utbetalande av ersättning i angivna hänseende utan att lagakraftvunnen dom i varje särskilt fall föreligger. För undvikande av ett onödigt och kostsamt rättegångsförfarande

torde riksdagens bemyndigande böra inhämtas för Kungl. Maj:t att efter ansökan, vari ersättningsanspråken angivits, besluta om ersättning för den löneminskning vissa ordinarie befattningshavare prövas ha fått vidkännas till följd av kungörelserna 1940: 470 och 611.

Enligt vad jag inhämtat har över 200 beställningshavare i reserven eller förutvarande beställningshavare genom skrivelser till överståthållarämbetet eller annan myndighet avbrutit preskription med avseende å sina fordringar. Till sådana personer torde i enlighet med vad jag förut anfört ersättning böra kunna utbetalas efter särskild ansökan. I den mån fordran av förevarande slag preskriberats, bör emellertid ersättning icke utgå. Till stöd för en motsatt uppfattning kan icke åberopas billighetssynpunkter. De genom kungörelserna 1940: 470 och 611 gjorda inskränkningarna i avlöningsförmånerna överensstämmer nämligen helt med vad statsmakterna funnit skäligt, och det kan ej göras gällande att inskränkningarna icke skulle vara giltiga beträffande extra ordinarie befattningshavare eller dem som först efter de ändrade bestämmelsernas ikraftträdande erhållit ordinarie tjänster resp. befordrats till högre ordinarie tjänster.

Storleken av de sammanlagda ersättningsbelopp, som bör utgå, kan endast gissningsvis uppskattas. Kostnaderna torde dock komma att uppgå till inemot en miljon kronor. Ersättningarna synes böra bestridas från avlöningsanslagen till de myndigheter, hos vilka vederbörande under den aktuella tiden varit anställda.

I nu gällande avlöningsreglementen är sörjt för att jämväl ordinarie tjänsteman skall kunna underkastas ändrade bestämmelser om lön under tjänstledighet för militärtjänstgöring.

Under åberopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att bemyndiga Kungl. Maj:t att — utan hinder av vad i ämnet beslutats vid 1940 års lagtima riksdag — i huvudsaklig överensstämmelse med vad jag i det föregående förordat medge ersättning i sådana fall, där förhållandena är desamma som i förenämnda, genom högsta domstolens domar den 23 november 1954 avgjorda mål och preskription icke inträtt.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

L-A. Frithiof